

**АНГЛИС ТИЛИНДЕ БЕЛГИСИЗ УЧУР ЧАКТЫ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ УЧУР ЧАК
МЕНЕН САЛЫШТЫРУУ**

Бул макалада англис тилиндеги учур чактык формасы менен кыргыз тилиндеги учур чактык формасын салыштыруу аркылуу окшоштуктары жана айырма-чылыктары каралган.

Чет тилин кыргыз тилдүү аудиторияда окутуунун бирден-бир оор, чечилгис суроолорунун бири болуп англис тилинин грамматикасы жана эне тилинин спецификалык өзгөчөлүгүн эске алуу саналат.

Англис тилинин чактык формалары – бул англис тилинин эң маанилүү бөлүгү, ансыз англис тилинде сүйлөй албайбыз, кепти түшүнө албайбыз, китеп окуй албайбыз, ошол эле учурда бул маанилүү эле эмес, англис тилинин грамматикасындагы эң оор тема. Анткени, изилдөөлөр көрсөткөндөй, окуучулар, студенттер бул чактык форманы колдонууда көп каталарды кетиришет.

Ушул суроонун оордугуна карабастан, бизде бул проблемага арналган атайын китептер жокко эсе.

Бул проблеманын негизги маселелери болуп төмөнкүлөр эсептелинет:

- 1) окуучуларга англис тилинин чактык формаларын үйрөтүүдө эне тилинин ролун аныктоо.
- 2) кыргыз тилдүү аудиторияда англис тилин үйрөтүүдө «салыштыруу» стратегиясын колдонуу.

Азыркы убакта окуу жайларынын алдына койгон максаты окуучуларды англис тилинде туура айтууга, сүйлөөгө үйрөтүү болуп эсептелинет, ошондуктан методисттер, мугалимдер ушул оор маанилүү проблеманы чечүү үчүн кандай методдорду, ыкмаларды издеп келишет. Психологияда кубулуштун бардыгы салыштыруу аркылуу билинет деп айтылат, предметтерди салыштыруу аркылуу гана нерселерди айырмалай алабыз, окшоштугун биле алабыз. К.Д.Ушинский мындай деп айткан: “Все в мире мы познаем не иначе, как через сравнение”. Салыштыруу дидактикада негизги ыкма болуп саналат, анткени окуучулар салыштыруу аркылуу гана өтүлгөн тема менен жаңы теманы жакшы, терең түшүнө алышат.

Чет тилин окутуу борборунун методисттери да салыштырууну окутуунун бирден-бир эффективдүү методу (ыкмасы) деп эсептешет. Ошондуктан чет тилин жетишээрлик түрдө үйрөнүү үчүн салыштыруу эне тили менен бирдикте жүргүзүлүшү керек. Үйрөнүүчү чет тилин үйрөнүүдө бул эки тилди салыштыруу менен окшоштуктарын жана айырмачылык-тарын даана баалай алат. Бир жагынан, англис жана кыргыз тилдери тилдин ар түрдүү группаларына карайт жана грамматикалык түзүлүшү жагынан да бири-биринен айырмаланып турат.

Үйрөтүлүп жаткан чет тили менен эне тилинин өзгөчөлүктөрүн салыштыруунун ролу жөнүндө карап көрөлү. Бул проблеманын негизинде төмөндөгүдөй суроолор келип чыгат.

- 1) Эне тили менен салыштыруу-нун ролу эмнеде? Эгерде эки тилдин грамматикалык өзгөчөлүктөрү форма-сы, мааниси, жагынан дал келсе, башкача айтканда, толук аналогия бар болсо.
- 2) Эне тил менен салыштыруунун ролу эмнеде? Эгерде чет тили менен эне тилинин грамматикалык өзгөчөлүктөрү бир аз дал келсе, башкача айтканда, толук эмес аналогия бар болсо.
- 3) Эне тили менен салыштыруунун ролу эмнеде? Эгерде эне тилинде чет тилиндегидей грамматикалык өзгөчөлүктөр такыр жок болсо.

Англис тилинин “Present Indefinite” чактык формасы кыргыз тилинин “Адат учур чак” мезгилине мааниси жагынан окшош. Бул чактык формалардын жай сүйлөмдөрү чет тилинде да,

эне тилинде да суффиксттин жардамы менен түзүлөт.

Мисалы: He works at school. Ал мектепте иштейт.

Ошол эле учурда бул чактык формалардын суроолуу жана тангыч түрлөрү ар кандай болуп түзүлөт. Англис тилинде аналитикалык жол менен түзүлөт, Present Indefinite те do, does жардамчы этиштер менен, ал эми кыргыз тилинде синтетикалык жол менен суффиксттин жардамы менен түзүлөт.

Мисалы: I don't play the piano. Мен пианинодо ойнобойм.

Does he go to the school? Ал мектепке барабы?

Салыштырууну качан колдонуу керек? Сабактын башындабы, түшүндүрүүдөбү, бышыктоодобу же аягындабы деген суроолорго мындай деген жыйынтык чыгарсак болот: салыштырууну керектүү, чектелүү жерлерден гана колдонсо болот.

Чет тилинин грамматикалык өзгөчөлүгү окуучулардын эне тилинин грамматикалык өзгөчөлүгү менен бир аз окшоштугу бар болгон, башкача айтканда, толук эмес аналогия болгон учурду карайлы.

Кыргыз тилинде учур чак адат учур чак жана мезгил учур чак болуп экиге бөлүнөт. Адат учур чак дайыма болуп туруучу кыймыл-аракетти билдирет. Мезгил учур чак кыймыл-аракеттин азыр болуп жаткандыгын билдирет.

Сүйлөө речинин жөндөм-дүүлүгүн жогорулатуучу көнүгүүлөр.

Present Indefinite Tenseги окуучулар сүйлөө речинде колдонуш үчүн анын маанисин билиш керек, түзүлүш формасын жаттоо керек жана аны жашоо речинде колдонуусу керек.

Кандайдыр бир текстти окуп түшүнүү үчүн берилген грамматикалык форманы түшүнүү керек жана аны тексттен ажырата, тааный билүү керек.

Демек, окууда, айтууда грамматикалык теманын формасын, маанисин билүү керек.

а) Окуучу эмне жөнүндө айтаарын так билиши керек.

б) Англис тилинде окуучу оюн кандай жол жана кандай каражаттары менен берүүсү керек. Бул болсо окуучу кыргыз тилиндеги тигил же бул грамматикалык форма англис тилинде кандай берилиш керек экендигин эстеши зарылдыгын көрсөт.

Окутуунун максатына жараша англис тилиндеги грамматикалык кубулуш, грамматикалык материалды түшүндүрүү эки багытта жүрөт: репродуктивдүү жана рецептивдүү, булар теманы түшүндүрүүдө жана бышыктоодо колдонулат.

Грамматикалык материалды түшүндүрүүдө рецептивдүү шарт колдонулат, түшүндүрүү жана бышыктоо процесстери сөзсүз түрдө ушул багыттарда жүрүшү керек: окуучуларга берилген грамматикалык форманын кандай маанисин түшүндүрө тургандыгын жана түзүлүш формасын түшүндүрүү керек. Ал эми грамматикалык форманы түшүндүрүүдө жана бышыктоодо репродуктивдүү шарт болушу керек. Бул- берилген грамматикалык форманын маанисин түшүнүү жана аны англис тилинде берилиши.

Грамматикалык материалды түшүндүрүү репродуктивдүү жана рецептивдүү багытта жүрүшү керек. Мында көнүгүүлөрдүн мүнөзүнө жана берилишине көз каранды. Демек, түшүндүрүүдө мугалим окуучуларга көнүгүүлөрдү аткарууга жардам берүүсү керек.

Кандайдыр бир грамматикалык форманы кепте колдонууда анын колдонуу эрежесин билүү керек, окуучулар аны инструкция катары колдонушу керек, бул болсо теманын эрежесин терең түшүнүүгө, ой жүгүртүүсүн жогорулатууга жардам берет.

(P.I.T) ти көнүктүрүүдө, колдонууда окуучуларга сүйлөмдөрдү төмөндөгү таблицадай кылып түзүүсүн сунуштагыла.

I			to school.
Pupils	go		to the park.
We			to the country.
He			to school
Asan	goes		to the park.
Gim			to the cinema.
	my parents		to the park?
Do	pupils	go	to the skating?
	they		to the town?
	Your brother		his pen?
Does	my friend	take	this book?
	His sister		her pencil?
I			to school.
Asan	do (does) not go		to the town.
My sister			to the country.
His friend			to the park.

Англис тилиндеги грамматикалык формаларды таблицалардын негизинде үйрөнүү төмөндөгүдөй жыйынтык-тарды алып келет:

1) Окуучулар берилген грамма-тикалык форманы белгилүү сандагы кептик бирдиктер менен чогуу үйрөнө алышат.

2) Кыска убакыттын ичинде этиштин башка чактык формаларынан ажыратып, тааный алышат.

3) Ушул сыяктуу таблицалар менен үйрөтүү окуучуларды өз алдынча болууга, тигил же бул окуяны, ситуацияны айтып берүүгө жардам берет.

Түшүндүрүүдөн кийин мугалим тарабынан конкреттүү тапшырмалар берилиши керек. Мисалы; (PIT) түшүндүргөндөн кийин окуучуларга төмөндөгүдөй тапшырмаларды берсе болот. (өзүнөрчө ангеме түзгүлө, досунар, агаңар, иниңер, эжеңер, атаңар, ж.б. дайыма эмне кылышат, күндө, дем алыш күндөрү, мектепте, үйдө ж.б. жерлерде).

Демек, ушул сыяктуу көнүгүүлөрдү аткаруу менен окуучулар берилген грамматикалык форманы өздөрүнчө оозеки кебинде колдоно алышат.

Англис тилинин чактык формаларын терең түшүнүү үчүн жана аны оозеки кепте колдонуш үчүн биз окутуунун төмөнкү процесстерине токтолушубуз керек.

1) Түшүндүрүү кандайдыр бир кыймыл-аракетти аткарууда инструкция катары колдонулуш керек. Мунун негизинде эне тили менен англис тилин салыштыруу керек.

2) Грамматикалык форманы түшүндүргөндөн кийин окуучуларга сөзсүз түрдө бышыктоочу көнүгүүлөрдү бериш керек.

3) Грамматикалык форманы автоматташтыруудан кийин окуучулар берилген форманы практикалоо, оозеки кебинде колдонушу керек.

Ката кетируүнүн негизги себептери төмөндөгүлөр;

1) Эреженин репродуктивдщц өздөштүрүлбөгөндүгү.

- 2) Берилген чактык форманы сүйлөө речинде же бышыктоодо көнүгүүлөрдүн жоктугу.
- 3) Бышыктоодо оозеки сүйлөөнүн жоктугу, бул болсо өтүлгөн теманы бат унутууга жана өзүнүн эне тилиндеги ыкмаларын колдонууга жол берет.

Репродуктивдуу багытта берилген грамматикалык материалды бекем өздөштүрүү бир гана автоматташтырууда жана андан ары речтик көнүгүүлөр болгондо гана иш жүзүнө ашат.

1) Англис тилиндеги чактык форманы бышыктоодо репродуктивдуу багыттагы көнүгүүлөр деп төмөнкүлөрдү айтабыз:

А) Таблица түрүндөгү көнүгүүлөр.

Б) Өз алдынча түзүүчү сүйлөмдөр жана башка ангемеге түзүүчү көнүгүүлөр.

2) Төмөндөгүдөй атап өткөн көнүгүүлөр бекем өздөштүрүүгө жана англис тилинин грамматикалык формасын сүйлөө речинде колдонууга толук жетиштүү.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдөн кийин төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарсак болот.

1) Англис тили менен кыргыз тилинин учур чактык формалары көп убакта мааниси жагынан окшош жана окуучулар тарабынан теманы түшүнүү анчалык деле кыйынчылыкка турбайт. Ошол эле учурда англис тили менен кыргыз тилинин түзүлүш формалары айырмаланып турат.

Ошондуктан кыргыз тилдүү окуучулардан бул (PIT) грамматикалык форманы түшүнүү кошумча аракеттерди талап кылат.

2) Эки тилдеги чактык форманы салыштыруу анализин жүргүзүүнүн негизинде жана кыргыз тилдүү окуучулардын каталарын анализдөөдө төмөндөгүдөй методикалык жыйынтык-тарды чыгарсак болот.

А) англис тилиндеги жана кыргыз тилиндеги этиштердин чактык формаларын салыштыруу менен, биз кыргыз тилдүү окуучулардын англис тилиндеги чактык форманы туура кабыл алууга, каталарды ондоого жардам беребиз.

Б) Ушул метод менен өтүүдө кыргыз тилдүү окуучулар тексттерди окууда, берилген чактык форманы оозеки кебинде колдонууда көп кыйынчылыктарга ээ болушпайт.

Адабияттар:

1. Турсуналиев. Т. Англис тилинин грамматикасы. –Б.: Мектеп, 1988.
2. Турсуналиев. Т. Обучаем английскому глаголу. –Б., 1988.
3. Рогова Г.В., Рожкова Ф.М. Английский язык за два года. –М.: Просвещение, 2003.
4. Clive Oxenden Christina Latham-Koening Paul Selingson New English File. Elementary OXFORD University Press. 1997.
5. Clive Oxenden Christina Latham-Koening Paul Selingson “ New English File” Pre-intermediate OXFORD University Press. 1997.
6. Качалова Грамматика англий-ского языка. -М., 1994.